

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

Bakalářská práce

NEFORMÁLNÍ VZDĚLÁVÁNÍ JAKO PODPORA FORMÁLNÍHO
VZDĚLÁVÁNÍ

Vedoucí práce: PaedDr. Petr Bauman

Autor práce: Jiřina Ohrazdová
Studijní obor: Pedagogika volného času
Ročník: 3.

2012

Prohlášení

Prohlašuji, že svoji bakalářskou (diplomovou) práci jsem vypracoval(a) samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury. Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své bakalářské (diplomové) práce, a to v nezkrácené podobě (v úpravě vzniklé vypuštěním vyznačených částí archivovaných Teologickou fakultou) elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

31. 3. 2012

Jiřina Ohrazdová

Poděkování

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PaedDr. Petru Baumanovi za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Dále Mgr. Veronice Šimečkové PhD., dětem, které navštěvují Maják a Mgr. Janě Pikousové za poskytnutí rozhovoru.

OBSAH

Úvod.....	5
1 Problematika celoživotního vzdělávání	7
2 Prostředky, kterými lze výchovou mimo vyučování podpořit formální vzdělávání....	13
2.1 Obsah výchovy a vzdělávání.....	14
2.2 Prostředí.....	16
2.3 Metody výchovy a vzdělávání.....	17
2.4 Vztah jako pedagogický prostředek.....	23
3 Případová studie pracoviště Maják.....	25
3.1 Identifikační údaje	25
3.2 Charakteristika zařízení.....	25
3.3 Kontaktní centrum Maják.....	28
3.4 Rozhovory.....	32
Závěr.....	36
Seznam použitých zdrojů.....	38

Úvod

„Má-li být ve velkém i malém světě vše v harmonii, musí být v souladu všechny součásti i podmínky výchovy a vzdělávání. Jen tak mohou mít z pedagogického umění užitek všichni.“

J. A. Komenský

Jako téma bakalářské práce jsem si vybrala vztah mezi formálním a neformálním vzděláváním, resp. zkoumání možností, jak může neformální vzdělávání podpořit vzdělávání formální. Toto téma mě zaujalo proto, že v dnešní době se klade veliký důraz na vzdělávání a také proto, že jako budoucí pedagog volného času bych měla znát možnosti, jak volnočasové aktivity ovlivňují jedince, jeho úspěchy v životě a jak mohou být tyto úspěchy podpořeny aktivitami realizovanými ve volném čase.

Výchova a vzdělávání probíhá od narození dítěte do jeho dospělosti. Tím to však nekončí. Člověk se učí celý život až do konce svého života. Někdo se vzdělává záměrně, navštěvuje kurzy, přednášky, v rámci své profese absolvuje různá školení a stále se dovzdělává. Jiní navštěvují kulturní programy nebo pěstují své koníčky a přitom se také učí, rozvíjí své schopnosti a dovednosti, aniž by to dělali záměrně. Toto učení se označuje jako bezděčné. Každý jedinec v průběhu svého života vstupuje do různých situací, ve kterých musí nějak zareagovat. Tím rozvíjí své komunikační, organizační a další dovednosti, které může využít dále v pracovním procesu. Vše, co se člověk naučí, může dále využít v životě, aby se měl lépe a našel dobré pracovní uplatnění. Čím víc toho člověk umí, tím větší možnosti má při hledání zaměstnání.

Výchova a vzdělávání začíná v rodině, kdy si jedinec osvojuje prvotní návyky. Dále existuje mnoho institucí, které na působení rodiny navazují. V první řadě se jedná o školy, které mají za povinnost vychovávat a vzdělávat žáky. Školní vzdělávání doplňují další zařízení, ať už v průběhu školního vzdělávání, nebo po absolvování školy. O které instituce se jedná? A jak konkrétně působí? Jaké prostředky se k ovlivňování školních výsledků využívají? Na tyto otázky budeme hledat odpovědi právě v této práci.

Cílem bakalářské práce je zjistit, jak může neformální vzdělávání podpořit formální vzdělávání, resp. jak zařízení volného času ovlivňují a mohou podpořit školní vzdělávání.

Jak budu postupovat? Nejdříve vysvětlím jak se jednotliví autoři dívají na klíčové pojmy této práce, tj. na formální a neformální vzdělávání, a jaké pojmy s tím ještě souvisí. Dále se budu podrobněji zabývat výchovou a vzděláváním v institucích neformálního vzdělávání, prostředky, které má neformální vzdělávání k dispozici, aby ovlivnilo formální vzdělávání. V závěrečné části pak nabyté poznatky aplikuji konkrétně na pracoviště Maják, které je součástí Salesiánského střediska mládeže v Českých Budějovicích, přičemž využiji své osobní zkušenosti (v Salesiánském středisku pracuji již 4 roky jako dobrovolník). Uskutečním rozhovor se sociální pracovnící Střediska, s některými vybranými dětmi a s paní učitelkou ze základní školy Máj, kam děti chodí. Vzniknou tedy tři úhly pohledu, které bude možnost srovnat. Zaměřím se především na to, jak zařízení Maják svými činnostmi může podpořit vzdělávání dětí a jestli jsou vidět výsledky působení tohoto pracoviště při školním vyučování.

V této práci budu vycházet z *Memoranda celoživotního učení*, z knihy *Děti, mládež a volný čas* od B. Hofbauera, *Pedagogika volného času* od J. Pávkové, dále se budu opírat o publikace J. Průchy (*Pedagogická encyklopedie*), J. Maňáka a jeho knihy *Výukové metody* a o další publikace. Pro potřeby případové studie budu využívat webové stránky Salesiánského střediska.

1 Problematika celoživotního vzdělávání

V první kapitole se budu zabývat tím, jaké je současné pojetí celoživotního učení a jak souvisí s klíčovými pojmy této práce, kterými jsou formální, neformální a informální výchova a vzdělávání a výchova mimo vyučování. Dále se pokusím vymezit jednotlivé pojmy podle toho, jak se na ně dívají různí autoři a poté uvedu jaké existují instituce neformálního vzdělávání, protože právě tímto typem vzdělávání se chci zabývat hlouběji.

V březnu 2000 se uskutečnilo zasedání Evropské rady, které výrazně ovlivnilo budoucí směr vzdělávací politiky v Evropské unii. Bylo napsáno *Memorandum o celoživotním učení* (dále jen Memorandum), které zdůrazňuje, že celoživotní učení se musí stát základním principem určujícím nabídku vzdělávání. Podle Memoranda celoživotní učení sjednocuje všechny druhy vzdělávání, přičemž základním úkolem je podporovat aktivní občanství a zaměstnatelnost. Za systémy vzdělávání jsou odpovědné členské státy, každý podle toho, jaké má vzdělávací instituce. V roce 1996 byl vyhlášen Evropský rok celoživotního učení, který ukázal, kolik zájmu a angažovanosti v této oblasti existuje. V polovině 90. let se dospělo k názoru, že vzdělání je velmi důležité z hlediska ekonomického, protože když jsou v zemi vzdělaní lidé, pomáhají ekonomické konkurenceschopnosti a zaměstnatelnosti. Jelikož nejčastěji jsou nezaměstnanými lidé bez kvalifikace, je vzdělání dobrý nástroj proti sociálnímu vylučování.¹ Do celoživotního učení patří učení v průběhu celého života jednotlivce, jelikož dovednosti a vědomosti, které se naučí dítě a později mladý člověk na základní, střední nebo vysoké škole pro život nestačí. Informací přibývá, v některých odvětvích se mění postupy a technologie a na to je třeba reagovat dalším vzděláváním. Základem je mít dobré a kvalitní základní vzdělání, na které je možno kdykoliv dobře navázat. Toto vzdělání by tedy mělo naučit jedince učit se a mít k učení kladný postoj. V dalším vzdělávání je důležité, aby lidé měli dobrý vztah k učení, aby bylo vzdělávání dobře dostupné, a to jak finančně, tak i místem a časem realizace, vzdělání musí respektovat kulturu a životní zkušenosti a mělo by být společensky uznávané.

V *Memorandu*² je uvedeno šest klíčových myšlenek, jak podniknout kroky ve prospěch celoživotního učení:

¹ Srov. *Memorandum*, s. 2-5.

² Srov. *tamtéž*, s. 9-17.

- Zajistit nové základní dovednosti pro všechny. Těmito dovednostmi jsou myšleny dovednosti v informačních technologiích, cizích jazycích, technice, podnikání a sociální dovednosti.
- Investovat více do lidských zdrojů.
- Inovace ve vzdělávání – vyvinout metody vhodné pro učení v průběhu celého života. Potenciál v této oblasti nabízí učení založené na informačních a komunikačních technologiích. Systémy učení se musí přizpůsobit tomu, jak se mění způsoby života a učení lidí.
- Oceňování učení – zlepšit hodnocení účasti na učení a jeho výsledků zejména v neformálním a informálním vzdělávání
- Zajistit, aby každý dostal informace, jaké jsou možnosti vzdělávání v průběhu svého života.
- Přiblížit učení domovu, aby vzdělávací příležitosti byly co nejbližší bydlišti studujících, nejlépe v jejich obci.

Evropská komise v roce 2000 vytvořila *komisi pro měření celoživotního učení*, která doporučuje, aby Evropský statistický systém akceptoval závěry *Memoranda, Lisabonské závěry ve Společné zprávě o zaměstnanosti*, v iniciativě *e-Learning* a ve *zprávě o kvalitě školního vzdělávání*.³

Právě v *Memorandu* se poprvé objevily pojmy formální vzdělávání, neformální vzdělávání a informální vzdělávání. Dnes už se více používá místo slova vzdělávání slovo učení, a to proto, aby se zdůraznilo, že se jedná o proces po dobu celého života člověka. Jde o členění vzdělávání z institucionálního hlediska.

Formální vzdělávání

Formální vzdělávání probíhá ve vzdělávacích institucích a vede k získání uznávaných diplomů a kvalifikací.⁴ Dříve se formálním vzděláváním rozumělo vzdělávání a vyučování orientované na osvojování formy a rozvíjení představ bez dostatečného zřetele k obsahu jako materiálního základu vzdělání. Bylo založeno na idejích F. J. Herbarta. Dnes je pojmem formální vzdělávání myšleno vzdělávání, které se realizuje ve vzdělávacích institucích (školách), jejichž funkce, cíle, obsah, prostředky a způsoby hodnocení jsou definovány a legislativně vymezeny. Reflektuje politické,

³ *Tamtéž*, s. 25.

⁴ *Memorandum*, s. 6.

ekonomické, sociální a kulturní potřeby společnosti a vzdělávací tradici. Probíhá ve stanoveném čase a formách. Zahrnuje navazující vzdělávací stupně a typy, které jsou určeny celé populaci nebo určitým skupinám populace.⁵

Strategie celoživotního učení ČR je základním dokumentem, který představuje ucelený koncept celoživotního učení a byl schválen vládou ČR 11. 7. 2007.⁶ Tento dokument chápe formální vzdělávání stejně jako je v *Memorandu*, protože z něj vychází. Rozšiřuje pouze definici o vyjmenování konkrétních typů vzdělávacích institucí, které se do tohoto typu vzdělávání zařazují. Patří sem základní vzdělání, střední vzdělání s výučním listem, střední vzdělání s maturitní zkouškou, vyšší odborné vzdělání v konzervatoři, vyšší odborné vzdělání, vysokoškolské vzdělání. Absolvování jednotlivých stupňů vzdělání je potvrzeno příslušným osvědčením (vysvědčením, diplomem apod.).⁷

Podle mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání do formálního vzdělávání patří preprimární, primární, nižší a vyšší sekundární vzdělávání, postsekundární vzdělávání, první a druhý stupeň terciárního vzdělávání.⁸

Neformální vzdělávání

Neformální vzdělávání probíhá vedle hlavních vzdělávacích systémů a nevede obvykle k získání formalizovaného osvědčení. Neformální vzdělávání může být poskytováno na pracovišti a prostřednictvím činností organizací a skupin občanské společnosti (např. v mládežnických organizacích, v odborových svazech a v politických stranách). Může být poskytováno také prostřednictvím organizací nebo služeb, které byly ustaveny, aby formální vzdělávání doplňovaly a organizují např. výtvarné, hudební a sportovní kroužky nebo soukromé vyučování připravující na zkoušky.⁹ V pedagogickém slovníku se neformální vzdělávání definuje jako organizované, systematické vzdělávání, realizované mimo formální vzdělávací systém. Poskytuje vzdělání pro určité skupiny populace, dospělé i děti ve vybraných typech, formách a obsahových oblastech. Zahrnuje programy funkční gramotnosti pro dospělé, zdravotní výchovu, plánování rodičovství, rekvalifikační kurzy, kurzy ovládání počítače, krátkodobá školení, přednášky apod.¹⁰ Pojem neformální vzdělávání zahrnuje cílené

⁵ Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*, s. 65.

⁶ <http://www.msmt.cz/vzdelavani/strategie-celozivotniho-uceni-cr> 25.3.

⁷ *Strategie ČZU*, s. 9.

⁸ http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/mezinarodni_standardni_klasifikace_vzdelavani_isced 29.2.

⁹ *Memorandum*, s. 6-7

¹⁰ Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*, s. 136.

a strukturované aktivity člověka, které probíhají mimo vyučování, ve volném čase. Mohou, ale nemusí být zakončeny udělením dokladu. Respektuje požadavek dobrovolnosti, demokratismu a participace.

Neformální vzdělávání je zaměřeno na získání dovedností, vědomostí a kompetencí, které pomáhají zlepšit pracovní a společenské uplatnění. Je nutné, aby toto vzdělávání poskytoval odborný lektor, učitel, nebo proškolený vedoucí.¹¹ *Strategie celoživotního učení ČR* nepřináší v definici neformálního vzdělávání nic nového, informace jsou stejné jako u předchozích autorů.

Informální vzdělávání

Informální vzdělávání, je přirozeným doprovodným znakem každodenního života. Na rozdíl od učení v kontextu neformálního a formálního vzdělávání není informální vzdělávání nezbytně vzděláváním úmyslným, takže to, jak přispívá k jejich vědomostem a dovednostem, nemusí být snadno rozeznatelné dokonce samotnými účastníky.¹² V pedagogickém slovníku je informální vzdělávání definováno jako celoživotní proces získávání znalostí, osvojování dovedností a postojů z každodenních zkušeností, z prostředí a kontaktů s jinými lidmi. Probíhá v rodině, mezi vrstevníky, v práci, ve volném čase, při cestování, čtení knih a časopisů, při poslechu rozhlasu, sledování televize, při návštěvě výstav, divadel a kin. Je neorganizované, nesystematické a institucionálně nekoordinované. Je součástí celoživotního učení/vzdělávání lidí, včetně těch, kteří dosáhli vysokého stupně formálního vzdělání.¹³ Informální výchova obsahuje učení záměrné, cílené, ale i zcela nahodilé v běžných životních situacích.¹⁴

Informální učení probíhá stále, mimo vzdělávání i současně s neformálním učením a formálním vzděláváním. Formální i neformální může probíhat souběžně. Průběhy i výsledky učení se vzájemně ovlivňují a společně tvoří celek učení jednotlivce.

Hofbauer¹⁵ ve své knize *Děti, mládež a volný čas* používá termín formální, neformální a informální výchova, zatímco Memorandum používá pojmy formální, neformální a informální vzdělávání. Obě publikace ovšem mluví o tom samém. Hofbauer zdůrazňuje, že neformální výchova zahrnuje svobodu a dobrovolné

¹¹ *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 68.

¹² *Memorandum*, s.7.

¹³ Průcha, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*, s. 84.

¹⁴ Hájek, B., Hofbauer, B., Pávková, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 68.

¹⁵ Srov. *Děti, mládež a volný čas*, s. 18-19.

rozhodování o účasti na aktivitách, poskytuje nejen odborné znalosti a dovednosti, ale také širě pojaté schopnosti, sociální kompetence a hodnoty (demokratické občanství, rovnost muže a ženy, ekologické uvědomění, tvořivý a aktivní přístup, účast na životě společnosti a angažovanost na jejím vývoji apod.)

Význam neformální výchovy podle Hofbauera roste, protože systém formální výchovy nemůže obsáhnout všechny požadavky na přípravu mladé generace. Neformální výchova má tedy velmi důležitou doplňující roli. Neformální výchova je pokládána za jeden ze způsobů rozvoje demokratické společnosti a respektování práv člověka. Občanům dává příležitost rozvíjet zvědavost a nadšení pro věc, získávat zkušenosti a přebírat odpovědnost, společně pracovat, učit se demokraticky jednat a rozhodovat, rozšiřovat osobní, sociální a profesní kompetence, učit se angažovanosti a solidaritě, motivaci a iniciativnosti, toleranci a interkulturní výchově, kritickým postojům a intelektuální nezávislosti, sebedůvěře a dalším přínosným rysům osobnosti.¹⁶

Kohout¹⁷ v knize *Základy obecné pedagogiky* vnímá pojmy formální, neformální a informální vzdělávání také stejně, jako již bylo uvedeno. Vychází z *Memoranda*.

Výchova mimo vyučování

Jiřina Pávková v knize *Pedagogika volného času* nebo v knize *Pedagogické ovlivňování volného času* používá pojem výchova mimo vyučování, který je na první pohled velmi podobný pojmu neformální vzdělávání, ale liší se. Výchova mimo vyučování má podle Pávkové čtyři znaky. Probíhá mimo povinné vyučování, probíhá ve volném čase, mimo bezprostřední vliv rodiny a je institucionálně zajištěna.¹⁸ Rozdíl mezi neformálním vzděláváním a výchovou mimo vyučování je v tom, že pojem neformální vzdělávání je pojem novější. Dalším rozdílem je, že neformální vzdělávání je zaměřeno především na dospělé jedince po ukončení počátečního vzdělávání a výchova mimo vyučování označuje především výchovu dětí a mládeže doplňující či kompenzující školní vyučování.

Součástí výchovy mimo vyučování je zájmová činnost, kterou Pávková chápe jako cílevědomé aktivity, které uspokojují a rozvíjejí potřeby, zájmy a schopnosti jednotlivce. Má velký vliv na utváření osobnosti.¹⁹

¹⁶ Srov. *tamtéž*, s. 19.

¹⁷ *Základy obecné pedagogiky*, s. 45.

¹⁸ Srov. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 67., Srov. *Pedagogika volného času*, s. 37.

¹⁹ *Pedagogika volného času*, s. 92.

Instituce neformálního vzdělávání a výchovy mimo vyučování

Institucemi neformálního vzdělávání jsou neziskové organizace, agentury či soukromé firmy, které poskytují vzdělávání, jež nevede k dosažení stupně vzdělání. Neformální vzdělávání je určeno především pro dospělé, kteří mají dokončený počáteční stupeň formálního vzdělávání. Vzdělávání v institucích neformálního sektoru rozvíjí výsledky školního vzdělávání, doplňuje je a někdy i supluje. Většinou je méně časově a finančně náročné a nevyžaduje razantní změnu života jednotlivce, která bývá obvykle spojena s návratem do školy. Instituce neformálního vzdělávání často poskytují rekvalifikační vzdělávání. K tomu potřebují, aby získaly od MŠMT akreditaci podle zákona 435/2004 Sb. Další oblast, kde se uplatňují instituce neformálního vzdělávání je příprava na VŠ a pomaturitní studia. Pokud nejsou zakončena státní závěrečnou zkouškou, patří do neformálního vzdělávání. Kurzy jsou krátkodobé, do jednoho týdne, ale i delší než 1 měsíc. Některé kurzy jsou zadarmo, protože jsou financovány např. ze státního rozpočtu, jiné se platí. Ceny se pohybují i v desetitisících korun.²⁰

Výchova mimo vyučování se realizuje prostřednictvím různých institucí. Nejčastěji je to školní družina, školní klub, středisko pro volný čas, domy a domovy mládeže, základní umělecké školy, jazykové školy a další organizace, zabývající se například sportem nebo kulturou.

V dalším textu mě budou zajímat především instituce neformálního vzdělávání, které se zabývají výchovou a vzděláváním dětí, tudíž fungují paralelně se školním vzděláváním a toto vzdělávání doplňují. V poslední kapitole se budu věnovat pouze instituci středisko pro volný čas.

V následující kapitole se budu věnovat výchově mimo vyučování a jejím zásadám a budu se zabývat prostředky, které je možné využít právě ve výchově mimo vyučování k ovlivnění formálního vzdělávání. Pro potřeby této práce budu používat pojem výchova mimo vyučování místo pojmu neformální vzdělávání, protože se domnívám, že je to pojem přesnější. Zdůrazňuje, že se jedná o vzdělávání dětí mimo povinnou školní docházku v rámci dalších institucí.

²⁰ Srov. *Pedagogická encyklopedie*, s. 520-521.

2 Prostředky, kterými lze výchovou mimo vyučování podpořit formální vzdělávání

Pávková²¹ klade veliký důraz na pedagogické ovlivňování volného času, zejména na výchovu dětí a mládeže v době mimo vyučování. Tato výchova podle ní poskytuje příležitost vést jedince k racionálnímu využívání volného času, umožňuje formovat hodnotné zájmy, uspokojovat a kultivovat významné lidské potřeby, rozvíjet specifické schopnosti a upevňovat žádoucí morální vlastnosti. Výchova mimo vyučování ovlivňuje oblast výchovnou a vzdělávací, preventivní, zdravotní i sociální. Tyto čtyři oblasti přitom velmi ovlivňují školní výsledky.

Aby bylo pedagogické působení mimo vyučování úspěšné, musí podle Pávkové²² splňovat několik zásad. Pedagogická činnost by měla být soustavná a cílevědomá, tzn., že působení by mělo být záměrné, rozložené do soustavy na sebe navazujících kroků a směřující ke stanovenému dlouhodobému cíli. Zásada posloupnosti znamená, že při činnostech pedagog postupuje od jednoduchého ke složitějšímu. Zároveň vybírá takové činnosti, aby zaujal všechny účastníky, motivoval je a všichni se zapojili, ovšem s dodržením zásady dobrovolnosti. Při výběru činností musí být zohledněn věk účastníků. Kdyby činnost byla příliš obtížná, mohla by se omrzet a účastníci by jí mohli zanechat. Na druhou stranu, pokud by byl námět určen pro nižší věk, tak se účastníci začnou brzy nudit. Aktivitu je tedy třeba volit s citem, podle fyzických a mentálních schopností, ale i podle momentální nálady skupiny. Dobrá motivace je polovina úspěchu. Jako motivaci je vhodné použít pochvalu, uznání a ocenění, které zvyšuje sebevědomí. Dále je podle Pávkové žádoucí, aby pedagog vedl děti k rozumnému využívání volného času a to nabídkou zajímavého prostředí, hraček, pomůcek, nebo vlastní aktivitou v některé zájmové činnosti. Dalším požadavkem je rozvoj osobnosti dítěte. Velmi podstatné je, aby dítě vstupovalo do činností dobrovolně. Často je tato dobrovolnost relativní, pokud pedagog použije účinnou motivaci. Pedagog by měl podporovat aktivitu, iniciativu, nápaditost a samostatnost dětí, a to jak při realizaci samotných aktivit, tak i při jejich plánování. Činnosti by měly být takové, aby se v nich dítě realizovalo, pokud například nevyniká ve škole, aby v mimoškolních aktivitách bylo úspěšné. To je důležité pro správný duševní vývoj jedince. Aktivitu by měly být

²¹ Srov. *Pedagogika volného času*, s. 36.

²² Srov. *tamtéž*, s. 46–48., Srov. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 76–78.

pestré a přitažlivé jak námětem, tak i formou a metodou práce. Dále by měly rozvíjet a prohlubovat zájmy dětí. Pedagog musí být citlivý při vedení a motivování činnosti, protože může velmi ovlivnit emocionální zážitky z jednotlivých aktivit. V neposlední řadě musí pedagog dbát na vztahy ve skupině, podporovat kamarádství a aby byl každý ve skupině přijímán.

Ovlivňuje neformální vzdělávání formální vzdělávání? Jaké jsou však prostředky, kterými lze formální vzdělávání podpořit? A co můžeme označit za prostředek?

Výchova mimo vyučování má k dispozici různé prostředky, kterými může formální vzdělávání podpořit. Prostředkem je myšleno všechno, co je možno využít k dosažení vytyčených cílů. Blížovský²³ v publikaci *Celistvé a otevřené pojetí výchovy* mezi výchovné prostředky zahrnuje obsah výchovy, prostředí, ve kterém výchova probíhá, metody, které se používají a vzdělávací činitele a instituce. Hájek, Hofbauer a Pávková v knize *Pedagogické ovlivňování volného času* chápou prostředky stejně jako Blížovský, přidávají ještě k metodám formy práce jako další pedagogický prostředek.

2.1 Obsah výchovy a vzdělávání

Obsah výchovy a vzdělávání se odvíjí především od toho, s jakým cílem je činnost organizována. Obsah je konkretizací cílů, protože hlavním cílem vzdělávání je obvykle osvojení si určitého obsahu.²⁴ Na rozdíl od formálního vzdělávání nejsou pedagogové vázáni právními předpisy, ve kterých by bylo stanoveno, co mají s účastníky probrat. Neznamená to, že má pedagog volného času při výběru obsahu úplně volnou ruku, ale že může více reagovat na potřeby a přání skupiny, vybírat témata, která jsou pro danou situaci vhodnější, aktuálnější a přínosnější. Pedagog uplatňuje svoji tvořivost a iniciativu, musí však respektovat základní pedagogicko-psychologické požadavky. Samozřejmě každý pedagog by měl mít zpracován tématický plán, kde by byly stanoveny cíle jednotlivých aktivit, kam by měla skupina směřovat, čemu chce účastníky naučit. Někdy je to i částečně dané organizací, ve které pedagog pracuje. Základní ideje organizace musí pedagog respektovat a nebýt s nimi v rozporu při činnostech s účastníky. Pedagogické dokumenty, sborníky her a dalších aktivit nebo učebnice slouží pouze jako náměty k inspiraci, pomoc při tvorbě programu, ale nejsou nijak závazné.

²³ Blížovský, B. *Celistvé a otevřené pojetí výchovy*, s. 19-20.

²⁴ Srov. *Základy obecné pedagogiky*, s. 39.

Pávková²⁵ rozděluje výchovu mimo vyučování na činnosti odpočinkové, rekreační, zájmové, veřejně prospěšné, sebeobslužné a přípravu na vyučování.

Odpočinkové činnosti slouží k odstranění únavy psychické a fyzické. Rekreační činnosti slouží také k odreagování, ale většinou jsou to již pohybově náročnější aktivity. Odpočinkové i rekreační činnosti pomáhají odstraňovat únavu a vyrovnávají jednostranné přetížení. Základním projevem únavy je snížení pozornosti, zpomalení tempa, zhoršení kvality činnosti. Při menší únavě pomáhá změna činnosti, při velké únavě je důležitý opravdový klid. Žáci, kteří jsou přetěžováni, reagují vzdorovitostí či neposlušností, což může vést až k vážným poruchám chování, například k podvádění, agresivitě, nebo záškoláctví. Někteří reagují bolestmi hlavy, přejídáním, nočními děsy apod. Odpočinek a pohybová aktivita mimo vyučování je tedy velmi přínosná z hlediska zdravotního, psychologického i pedagogického.

Zájmové činnosti jsou významnou součástí obsahu výchovy. Uspokojování potřeb, rozvíjení zájmů a rozvoj specifických vlastností jsou součástí utváření životního stylu jednotlivce. Základními oblastmi jsou zájmové činnosti společenskovední, přírodovědné, pracovní-technické, tělovýchovné, sportovní a estetickovýchovné. Společenskovední činnosti rozšiřují poznatky o společnosti, její tradici a historii. Rozvíjí také jazykové dovednosti. Přírodovědné činnosti seznamují s přírodními vědami, vedou k dobrému vztahu k přírodě a učí přírodu chránit. Do pracovní-technických činností můžeme zařadit rukodělné činnosti, které rozvíjejí jemnou motoriku a představivost a osvojují různé pracovní dovednosti. Technické činnosti pěstují konstrukční dovednosti, smysl pro přesnost. Tělovýchovné činnosti rozvíjejí fyzickou zdatnost jedince, učí psychické toleranci, smyslu pro fair play a rozvíjí psychickou odolnost vůči stresu. Estetickovýchovné činnosti formují vztah k estetickým hodnotám, rozvíjí představivost, podporují emocionalitu jedince. Cílem výchovy mimo vyučování je vychovat jedince s rozvinutými zájmy a jedním specializovaným celoživotním zájmem. Tento zájem pomáhá člověku vyrovnávat se v průběhu svého života s náročnými životními situacemi, navozuje duševní rovnováhu a spokojenost. Tělesně i duševně zdravý člověk je schopen větších výkonů jak ve škole, tak i později na pracovišti, je tedy úspěšnější a ve výsledku to má i dobrý ekonomický efekt.

Sebeobslužné činnosti vedou děti k péči o vlastní osobu a osobní majetek. Jedná se o návyky osobní hygieny, dobrého oblékání, udržování čistoty prostředí nebo návyky při jednání s lidmi. Veřejně prospěšné práce učí děti dobrovolné práci ve prospěch

²⁵ Srov. *Pedagogika volného času*, s. 51, 83-107.

druhých lidí či větších skupin. Jde například o ochranu životního prostředí, pomoc slabšímu, kulturní činnosti. Tyto aktivity se velmi podílejí na utváření dobrého charakteru jedince a podporují dobré sociální vztahy.

Příprava na vyučování zahrnuje činnosti, které vedou k plnění školních povinností. Základním cílem těchto aktivit je procvičovat, prohlubovat znalosti, zjistit, zda jedinec učivo pochopil a případně vysvětlit jinými metodami, než se používají ve škole. Dále se informace propojují a aplikují na konkrétní praktické situace. Příprava na vyučování podporuje jedince v zodpovědném přístupu k povinnostem a snaží se posilovat kladný přístup k sebevzdělávání, což každý uplatní v budoucí profesi.

2.2 Prostředí

Průcha v knize *Moderní pedagogika* popisuje edukační prostředí. Výchovné a vzdělávací prostředí ovlivňuje činnosti, při kterých dochází k učení. Komenský chápal výchovné prostředí jako uspořádání školy tak, aby bylo příjemné. Ergonomické pojetí vzdělávacího prostředí se zabývá především fyzikálními parametry školního prostředí, např. velikost a tvar oken ve třídě, barva tabule, barva stěn, konstrukce stolků pro žáky atd. Od 70. let se začali výzkumní pracovníci zabývat atmosférou tříd a škol, tzn. vztahy mezi účastníky vzdělávacího procesu. Prostředí je také ovlivněno vnějšími podmínkami, a to sociálními, ekonomickými, demografickými a etnickými, v nichž daná instituce funguje. Existují různá vzdělávací prostředí. Jsou prostředí rodinná, školní, skupinová, profesní, sportovní, zdravotnická, náboženská a mnoho dalších.²⁶ Každá instituce neformální výchovy vytváří specifické prostředí, ve kterých se účastníci efektivně učí. V některých prostředích si účastníci ani neuvědomují, že by se něčemu učili. Například prostředí party má na účastníka velký vliv, někdy je pozitivní, jindy negativní. Proto je důležité, aby instituce vytvářely prostředí, do kterého budou skupiny chodit, aby mohli případnému negativnímu vlivu skupiny předejít. Základní formou prostředí jsou venkovní prostory (hřiště, příroda) a vnitřní prostory (klubovna, tělocvična). *Výchovná prostředí se od sebe odlišují typem zúčastněných, obsahem, formami a intenzitou výchovy a vzdělávání.*²⁷

Existují různé názory na to, kdo utváří pozitivní vnímání prostředí ve skupině. Někteří tvrdí, že jsou to samotní účastníci, kteří svými vlastnostmi a chováním

²⁶Srov. *Moderní pedagogika*, s.69-71.

²⁷ *Tamtéž*, s. 72.

přispívají na atmosféru ve skupině. Jiní jsou přesvědčeni, že hlavním tvůrcem klimatu je samotný pedagog, který svou osobou a rolí, kterou při aktivitách hraje, významně ovlivňuje atmosféru celé skupiny. Úkolem pedagoga je vytvořit prostředí, kde se každý účastník cítí bezpečně a je bezpodmínečně přijímán. Výzkumy dokládají, že klima utváří komunikační a vyučovací postupy, které pedagog používá, participace účastníků při aktivitách, preference a očekávání učitelů k žákům a klima celé instituce, místnosti/míste, ve které aktivita probíhá.²⁸

Instituce pro výchovu mimo vyučování mohou plnit své cíle pouze pokud mají dostatečné materiální a prostorové vybavení. Prostor by mělo být podnětné a příjemné. Zařízení musí splňovat hygienické normy podle počtu a věku účastníků. Každá instituce disponuje jiným vybavením podle svého zaměření a podle finančních prostředků. Není pravidlem, že instituce, která má lepší vybavení, je kvalitnější. Více záleží na pedagogovi, jak vybavení využije, jaké prostředí dokáže vytvořit i s omezenými prostředky. Hlavní zásady dobrého prostředí pro realizaci činností výchovy mimo vyučování jsou: bezpečnost, snadné udržování pořádku, čistota, přiměřené vybavení nábytkem a ostatním zařízením, splňování estetických kritérií, prostředí by mělo být inspirací pro vyhledávání sociálních kontaktů a komunikaci.

Základním předpisem pro prostředí je vyhláška Ministerstva zdravotnictví ČR č. 410/2005 Sb., o hygienických požadavcích na prostory a provoz zařízení a provozoven pro výchovu a vzdělávání dětí a mladistvých.²⁹

2.3 Metody výchovy a vzdělávání

Pedagog má velké možnosti při výběru metod výchovy a vzdělávání. Některé metody jsou podobné, možná i shodné s metodami, které se používají při formální výchově a vzdělávání. Základním rozdílem však je, že účastníci do aktivit mimo školu vstupují dobrovolně, jsou vnitřně motivovaní, pohybují se v kolektivu, ve kterém si mohou najít nové kamarády a sdílet s nimi své názory, pocity a problémy. Jiné metody jsou naopak typické hlavně pro výchovu mimo vyučování, a to z toho důvodu, že jsou časově náročnější, a tak na ně ve škole nezbyvá prostor. *Slovo metoda znamená postup, cesta*

²⁸ Srov. tamtéž, s. 343.

²⁹ Srov. *Pedagogické ovlivňování*, s. 223.

*vedoucí k cíli. Je to tedy prostředek, kterým pedagog záměrně uspořádá činnosti tak, aby směřoval ke stanoveným výchovným a vzdělávacím cílům.*³⁰

Nejdříve se zmíním o metodách, které jsou podobné formálnímu vzdělávání. Maňák³¹ v knize *Výukové metody* rozděluje metody podle pramene poznání na metody slovní, názorně demonstrační a praktické.

Metody slovní

Do metod slovních se zařazují způsoby výuky, ve kterých dochází k jednostrannému předávání informací ze strany pedagoga žákům (přednáška, vyprávění, vysvětlování), metody dialogické (rozhovor, dialog, diskuse, brainstorming) a práce s textem. Pomáhají účastníkům rozvíjet slovní zásobu, komunikaci a kultivovat jazyk.

Přednáška představuje prezentaci poznatků na určité téma. Výhodou této metody je, že je rychlá a při dobrém vedení může snadno lektor nadchnout pro věc. Tato metoda je vhodná pro starší děti, či pro dospělé, protože vyžaduje větší disciplínu a soustředěnost od posluchačů. Často se používá ve spojitosti s pozváním vzácného hosta, který má za úkol účastníkům představit určitou problematiku, na kterou je odborníkem. Po přednášce většinou přichází na řadu otázky a případně diskuse. V poslední době jsou populární přednášky, které mají za úkol prevenci sociálně patologických jevů (drogová prevence, prevence šikany, výtržnictví atd.).

Vyprávění zprostředkovává vědomosti citově podbarveným způsobem. Používá se především u mladších dětí, ale i dospělí vyprávění uvítají. Je vhodná pro představení literární, historické, zeměpisné problematiky a dalších. Může sloužit ke správnému navození atmosféry dalšího programu, nebo může tvořit například celou táborovou legendu. Tato metoda učí vyjadřovat své zážitky, zkušenosti poutavou formou. Učí také naslouchat druhému. Často se vyprávějí pohádky, které přinášejí mravní ponaučení, výstrahu, vzor. Dobrý vypravěč dokáže udržovat pozornost a kázeň. Je vhodné samotné účastníky vtáhnout do děje a podpořit jejich aktivní zapojení.

Vysvětlování se uplatňuje v nepřeberném množství situací. Používá se, pokud pedagog chce, aby žáci porozuměli dané problematice. Může se jednat o vysvětlení pravidel hry nebo při doučování o vysvětlení problematiky tak, aby došlo k pochopení a následnému naučení vysvětleného. S vysvětlováním se člověk setkává celý život,

³⁰ Skalková, J. *Obecná didaktika*, s. 181.

³¹ Srov. *Výukové metody*, s. 53-99., Srov. *Školní didaktika*, s. 317-325.

například když udává na pravou míru vzniklé nedorozumění. Řekla bych, že vysvětlování je základ komunikace.

Rozhovor je verbální komunikace dvou a více osob. Tvoří ho otázky a odpovědi. Pokud účastníci rozhovoru mají stejná práva, jedná se o dialog. Tyto metody jsou zajímavé v tom, že se účastníci učí klást správné otázky, více se zajímat o svět kolem sebe, utvářet si vlastní názor, obhajovat ho, čelit kritice. Tyto metody častěji používají u starších účastníků.

Práce s textem je metoda, která procvičuje porozumění textu, orientaci v textu, schopnost najít důležité informace, přemýšlet nad textem, případně formulovat otázky a doplnit text svým názorem či komentářem. Dnes se pracuje s textem jak v papírové podobě, tak elektronicky např. na webových stránkách.

Metody názorně demonstrační

Metody názorně demonstrační učí osvojovat si poznatky na základě principu názornosti. Velice obohacují proces chápání učení, protože umožňuje zapojit všechny smysly vnímání, přechází od abstraktního ke konkrétnímu. Dobře se doplňují s metodami slovními. Zvláště u menších dětí jsou tyto metody hojně využívány. Prostřednictvím této metody si děti danou problematiku lépe představí. Předvádění zahrnuje ukázání vlastností předmětů, činností, pokusů a modelů. Pozorování zahrnuje záměrné pozorování předmětů, objektů, jevů a procesů, které učí zpřesňovat vnímání, aby nebylo povrchní, vyvozovat závěry ze zjištěných faktů. Velmi důležitý je výběr objektů a metodika jejich předvádění a pozorování. Při výchově mimo vyučování má pedagog na tyto metody více času, provádí je v menších skupinách, a proto mohou být efektivnější. Další součástí výchovy a vzdělávání by měla být demonstrace statických obrazů. Je dobré, aby si každý dobrý pedagog osvojil doprovázení slovního projevu grafickým (ilustrace, schémata a nákresy). V některých situacích může pedagog použít elektronické promítání obrazů či videoprojekci.

Metody dovednostně praktické

Metody dovednostně praktické mají především činnostní charakter. Výzkumy ukazují, že paměť souvisí s jednáním. Člověk si zapamatuje 20 % z toho co slyší, ale až 90 % z toho, co sám udělá.³² Některé školy si toto uvědomují a snaží se zařazovat praktické činnosti do výuky, ale většinou jsou zahrnuty takovým množstvím informací, které mají

³² *Výukové metody*, s. 91.

žákům předat, že na praktická cvičení není dostatečný prostor. Vzniká tedy příležitost pro výchovné instituce mimo vyučování, které se na praktické dovednosti často zaměřují. V některých institucích probíhá nácvik pohybových dovedností a praktické činnosti (jednoduché manuální činnosti), nebo výtvarné, grafické a další činnosti.

Metody, které byly dosud uvedeny jsou tradiční, osvědčené postupy, které jsou velmi využívané ve výuce. Učitelé vyžadují, aby žáci těmito metodami pracovali, takže když se budou objevovat i v institucích výchovy mimo vyučování, žáci si je lépe osvojí a budou pravděpodobně úspěšnější i ve škole.

Aktivizační metody³³

Další metody, které se používají jako doplněk tradičních metod jsou takzvané aktivizační metody. Hlavním rozdílem je, že se jedná o výuku, při které je cílů dosahováno na základě práce žáků. Důraz je kladen na myšlení a řešení problémů. Netradiční přístupy více rozvíjejí osobnost žáka, jeho kreativitu, nezávislost, zvědavost a pozitivní postoj k učení. Používají se metody diskusní, situační, inscenační, didaktické hry a další.

Diskuse, neboli výměna názorů, je komunikace ve skupině, která se zajímá o určitý problém. Účastníci na základě svých znalostí uvádějí argumenty a společně nacházejí řešení problému. Tato metoda rozvíjí myšlení. Základem je vhodně zvolené téma. Účastníci se při diskusi učí formulovat svůj názor, přesně se vyjadřovat, argumentovat, zdůvodňovat své tvrzení, respektovat názor druhého, naslouchat druhým, chápat podstatu problému a další přínosné dovednosti. Úspěch diskuse závisí na jejím dobrém řízení.

Situační metody se nejčastěji používají ve vzdělávání dospělých při osvojování správného chování řešení složitých situací. Jsou však využitelné i u žáků základních a středních škol.

Může se jednat o řešení společenské události, i pracovní záležitosti. Základem je navození situace, která vyžaduje řešení, které není jednoznačné. Účastníci se tak učí promyšleně jednat a zvládat problémy, které ve skutečnosti můžou v jejich životě nastat. V této metodě jde zejména o rozbor a řešení problémových či konfliktních situací. Nevýhodou této metody je, že časová a materiální náročnost, určité zkreslení problému při popisu situace.

³³ Srov. *Výukové metody*, s. 105-130.

Inscenační metody (hraní rolí, dramatizace) jsou další používanou metodou. Jde zde o sociální učení v zinscenovaných situacích. Účastníci hrají svou roli v kombinaci s řešením problému. Účastníci si tak můžou objasnit některé životní otázky, prožít a pochopit některé mezilidské vztahy a tím si osvojit adekvátní způsoby chování a jednání. Inscenační metody rozvíjejí osobnost, zintenzivněním prožívání osudů lidí a jejich vztahů. Používání těchto metod vyžaduje dobré vedení pedagoga, aby dokázal vytvořit příznivou atmosféru ve skupině, plnou důvěry a otevřenosti. Nebezpečím této metody je, že žáci si z role dělají legraci, neberou ji vážně a vzdělávací efekt se pak nedostaví.

Didaktická hra je oproti klasické hře záměrná činnost, která doplňuje učení se, podporuje upevňování školních poznatků, aniž by žáci byli unavení. Při správném pedagogickém vedení si žáci ani neuvědomují jistou omezenost hry. Didaktické hry zahrnují velké množství aktivit. Jedná se například o hry s hračkami, sportovní a skupinové hry, společenské hry, myšlenkové a strategické hry, atd.

Hra je nejběžnější a nejoblíbenější aktivitou výchovy mimo vzdělávání. Jedná se o činnost svobodně zvolenou, která má svůj cíl a hodnotu. Hra se může uplatnit ve všech druzích a typech činnosti. Pedagog prostřednictvím hry poznává dítě a nenásilně ho ovlivňuje. Jiřina Pávková uvádí, že hra se může podílet na rozvoj všech stránek osobnosti a podle svého charakteru ovlivňuje biologický, psychický i sociální rozvoj jedince. Hra podporuje pohybovou aktivitu, prostřednictvím hry dítě získává zkušenosti, dovednosti a rozvíjí své schopnosti. Většinou je hra doprovázena radostí a odreagováním. Hra utváří charakterové vlastnosti každého účastníka a pomáhá při jeho socializaci.³⁴ Existuje mnoho sborníků her. Publikace řadí hry podle různých kritérií. Podle obsahu, počtu a věku hráčů, prostředí, ve kterém se hra realizuje, podle potřebného času, psychické či fyzické náročnosti atd. Pedagog má možnost vybrat si tu nejvhodnější hru podle cílů, které si stanoví a podle schopností skupiny.

Další metody využívané ve výchově mimo vyučování³⁵

Pedagogika se velmi často prolíná s pedagogikou sociální. To vedlo k dalšímu rozvoji metod práce s dětmi a mládeží. Základním předpokladem je akceptování mladých lidí, respektování jejich přirozeného prostoru a navázání dobrého vztahu. Program se tedy velmi často odvíjí od nápadů, představ, požadavků a problémů samotných účastníků. Ve

³⁴ Srov. *Pedagogika volného času*, s. 89.

³⁵ Srov. *tamtéž*, s. 75-80.

výchově mimo vzdělávání se často používají nové přístupy jako je animace, zážitková pedagogika nebo streetwork.

Animace představuje výchovné působení prostřednictvím vztahů. Používá se nejčastěji v práci s mládeží, například v otevřených klubech. Jde o nedirektivní metodu, ve které se pedagog snaží povzbuzovat mladé lidi k různým zájmům, například se může jednat o sport, kulturu, společensky prospěšnou činnost, zábavné hry, vzdělávací činnosti. V animační skupině se na členy přenáší velká část zodpovědnosti a rozhodování, vedoucí je součástí skupiny a zasáhne jen pokud je to potřeba.

Zážitková pedagogika je postavena na činnostech, které vedou k silnému prožitku. Často se jedná o aktivity fyzicky nebo psychicky náročné. Zážitek může být pozitivní i negativní a vede k rozvoji osobnosti, sebepojetí, sociálních vztahů apod. Často se nejedná o jednu aktivitu, ale o soubor více aktivit v několikadenním kurzu. Většinou je žádoucí reflexe, která může jedince nasměrovat ke změně chování a jednání a k pozitivnímu rozvoji osobnosti. Tato metoda je v posledních letech velmi oblíbená a je určena spíše pro mládež a dospělé.

Streetwork je práce s mládeží v terénu, tzn. v prostředí, kde se mladí lidé schází a tráví svůj čas. Částečně se jedná o sociální práci. Pracovník vyhledává mladé lidi, navazuje s nimi kontakt a snaží se jim nabídnout zajímavé aktivity, aby trávili lépe svůj volný čas. Pomáhá jim prosazovat jejich zájmy, řeší s nimi problémy, často se snaží o prevenci sociálně patologických jevů, protože mládež na ulici se nudí a má sklony k výtržnictví, experimentování s drogami apod.

Obecně můžeme říci, že ve výchově mimo vyučování probíhá proces učení trochu jinak než při školním vyučování. Ve škole učitelé předávají nashromážděné zobecněné zkušenosti, a to především slovními metodami. Toto poznání je potom podle možností aplikováno na praktické situace. Ve výchově mimo vyučování získávají žáci poznatky a zkušenosti v bezprostřední praktické činnosti. Osobní zkušenosti jsou spojeny s poznatky teorií ze školy a na základě toho vznikají nová poznání a nové zkušenosti. Jde tedy na jedné straně o proces osvojování si teorie v konfrontaci s praxí, na druhé straně o proces osvojování si osobních zkušeností z praxe s následnou konfrontací s obecnými poznatky teorie.³⁶

³⁶ Srov. *Pedagogika volného času*, s. 73.

2.4 Vztah jako pedagogický prostředek

Dalším důležitým prostředkem výchovy a vzdělávání je vztah pedagoga a žáka. Pedagog formuluje cíle, vymýšlí konkrétní program a realizuje ho s účastníky. Aby dosáhl svých cílů a mohl pedagogicky působit na jedince, musí nejenom zvolit správné metody a obsah činnosti, ale musí si také vytvořit s jedinci vztah, skrz který na ně může lépe a nenásilně působit.

Pedagog využívá svého hlasu, gest, zkušeností a metod, tak aby mladého člověka zaujal. Základem je navázat kladný vztah s jedincem, což není pokaždé jednoduché a chvíli to trvá. Poté se tento vztah musí udržovat a dále budovat. Když má pedagog s dětmi dobré vztahy, v institucích výchovy mimo vzdělávání je často v roli instruktora, rádce či staršího kamaráda, může na děti lépe a efektivněji působit.³⁷ Je jim příkladem, ideálně jejich vzorem a vede je k přijetí určitých hodnot. Daleko lépe se vytváří vztah, v menších skupinách dětí a mládeže. Pedagog, který má k dětem dobrý vztah může částečně nahrazovat to, co dítěti chybí v rodině, pokud je jeho rodina nefunkční. Pedagog by měl dbát na zdravý rozvoj osobnosti. Při volnočasových aktivitách má jedinečnou příležitost pochválit a povzbudit dítě, které třeba není ve škole tak úspěšné, a pomoci mu najít činnost, která mu jde, ve které by třeba i vynikal. Aby byl vztah mezi pedagogem a mladým člověkem funkční, musí být respektovány určité hranice tohoto vztahu. Jde především o to, aby pedagog neuspokojoval své potřeby na úkor dítěte. Pedagog by si měl uchovávat profesionální vztah, příliš vřelé citové vztahy můžou oběma stranám být později značnou přítěží. Základem dobrého vztahu je pedagogická komunikace. Pedagog má při volnočasových aktivitách příležitost k individuálním kontaktům, může si s dětmi popovídat o tom, co je zajímavé, o jejich trápeních, může si více všimnout, jak se dítě projevuje, jestli je veselé, nebo smutné. Dává dětem možnost projevit se, vyjádřit svůj názor, pocit, přizpůsobuje program, množství informací i kvalitu sdělovaných informací úrovni výkonnosti jednotlivců.³⁸

V institucích výchovy mimo vyučování vznikají ještě další vztahy, a to především vztahy mezi jednotlivými účastníky. Je to významný nástroj výchovy, protože účastníci často zařízení navštěvují jen proto, aby se tam setkali se svými vrstevníky, v příjemné atmosféře se navzájem poznávali, mohli spolu mluvit o různých věcech a našli zde nové

³⁷ Srov. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 113., Srov. *Pedagogika volného času*, s. 52., Srov. *Systémová pedagogika*, s. 144.

³⁸ Srov. *Pedagogika volného času*, s. 54,56,58.

kamarády.³⁹ Ne vždy je jednoduché se do skupiny začlenit. Nejjednodušší je to asi při navštěvování zájmového útvaru, například sportovního, kdy mají účastníci stejný zájem a ten je spojuje, mají si tak o čem povídat.⁴⁰

Skupina může jedince ovlivňovat jak kladně, tak i záporně. Kladně zaměřené skupiny se zaměřují na rozvíjení společných zájmů, hře, soutěžím, sportování, atd. V této skupině se rozvíjí komunikace, často mají společné intenzivní zážitky a ve skupině jsou hlubší osobní vztahy. Příslušnost ke skupině poskytuje zázemí a ochranu, pomáhá překonávat sociální a citovou deprivaci, přináší pocit bezpečí a vede k osvojování si pozitivních hodnot. Jsou skupiny, které jdou opačným směrem, jejich náplní je antisociální a delikventní jednání, příkladem jsou gangy.⁴¹ Tyto skupiny mají často problém s drogami a se zákonem. Na takové skupiny se některé instituce výchovy mimo školní vzdělávání také zaměřují. Streetworker tyto skupiny vyhledává, snaží se jim pomoci a nabízí jim nové činnosti, které by je od toho špatného odvedly pryč. Úkolem pedagoga je také pracovat se skupinou tak, aby v ní vznikaly dobré vztahy, aby nikdo nebyl vyřazován nebo dokonce šikanován. Vhodnou metodou k této práci se mi jeví animace, metoda, která se často využívá v práci s mládeží a je již popsána výše.

Role pedagoga při vedení volnočasových aktivit není nijak jednoduchá. Na první pohled to může vypadat, že si s dětmi „jenom hraje“, ale jeho práce je velmi náročná. Pracuje s dětmi různého věku, s mladšími i se staršími, někdy dokonce i s dospělými, takže jeho okruh činnosti je velmi široký. Naplňovat cíle, které si stanoví, je také obtížné, takže musí umět zvolit správné prostředky, aby cílů dosáhl. Čím lépe dokáže proměňovat výchovné podmínky ve výchovné prostředky, tím, účinnější je jeho působení. To je veliké pedagogické umění. Existuje nekonečné množství variant, jak se může člověk vyvíjet. Každá životní podmínka může být výchovným prostředkem. Pedagogové jsou omezeni pouze tím, co je možné využít v instituci, ve které působí, a co je vně i uvnitř vychovávaných a jich samých.⁴²

V následující části se budu zabývat institucí výchovy mimo vyučování, Střediskem volného času v Českých Budějovicích, a podrobněji odloučeným pracovištěm Maják. Nejdříve organizaci představím a poté se budu zabývat tím, jak podporuje školní výchovu a vzdělávání.

³⁹ Srov. tamtéž, s. 55.

⁴⁰ Srov. *Základy sociálnej pedagogiky*, s. 65.

⁴¹ Srov. *Děti, mládež a volný čas*, s. 99.

⁴² Srov. *Systémová pedagogika*, s. 144-146.

3 Případová studie pracoviště Maják

3.1 Identifikační údaje

Název: Salesiánské středisko mládeže - dům dětí a mládeže České Budějovice

Adresa: Emy Destinové 1, 370 05 České Budějovice

telefon: 385 341 877

e-mail: sasmcb@sasmcb.cz

Právní forma: školská právnická osoba

Internetová stránka: www.sasmcb.cz

Ředitel: P. Ing. Tomáš Rádl

Odloučené pracoviště: Kontaktní centrum Maják,
(Lhenická 1630, 370 05 České Budějovice)
Školící a vzdělávací středisko Kvilda
(Kvilda, č. p. 15)

Zřizovatel: Salesiánská provincie Praha (c. o. p.),
Kobyliské nám. 1, 182 00 Praha 8

3.2 Charakteristika zařízení

Salesiánské středisko mládeže působí v Českých Budějovicích již oficiálně 27 let. Po změně politického režimu byla salesiánům v Českých Budějovicích svěřena farnost Čtyři Dvory. Začínali v roce 1990 v jedné malé místnosti, kde se tísnilo několik dětí. Postupně se prostory rozšiřovaly a rostl počet zájemců z řad dětí. Od českobudějovického biskupství dostali k dispozici bývalý františkánský kostel sv. Vojtěcha s přílehlou budovou a Salesiánská provincie Praha zde založila Salesiánské středisko mládeže. Oficiálně bylo zřízeno 1. 9. 1995. V letech 1997-1998 byla přistavěna další část budovy a následně v roce 1999 bylo středisko zařazeno do sítě škol a školských zařízení MŠMT. Na základě nařízení zákona č. 561/2004 Sb. o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání bylo Salesiánské středisko mládeže – dům dětí a mládeže České Budějovice ke dni

24. 6. 2006 zapsáno do rejstříku školských právnických osob MŠMT.⁴³ 1. 10. 2008 bylo otevřeno nové pracoviště, a to kontaktní pracoviště Maják na sídlišti Máj.

Hlavním cílem Salesiánského střediska mládeže je prostřednictvím preventivního výchovného systému Dona Bosca, volnočasových aktivit a sociální práce přispívat k celostnímu rozvoji dětí a mládeže. Preventivní systém se opírá o tři pilíře. Prvním pilířem je rozum, mít rozumné požadavky, usilovat o rozvoj celé osoby. Druhým pilířem je laskavost, aby mladí lidé cítili, že jsou milováni, i když jsou na ně kladeny nároky, a třetím pilířem je vztah k Bohu, v životě každého člověka je něco, co ho přesahuje, víra vede ke svobodě, solidaritě i spravedlnosti. Těmito pilíři se pracovníci Střediska řídí a velmi jim to pomáhá při jejich práci. Lidé ve Středisku jsou s mladými lidmi, navazují s nimi osobní vztah, jsou animátory jejich aktivit, vychovávají kladnými hodnotami, aby mládež našla svojí vnitřní sílu a odolávala nátlakovým proudům. Pracovníci pomáhají utvářet u dětí a mládeže charakter.⁴⁴

Středisko má několik ideových principů, na kterých staví svojí činnost. V první řadě je to otevřenost všem mladým lidem za podmínky respektování programu a dodržování pravidel. Dalším principem je každodennost, což zajišťuje, aby mohli mladí lidé přicházet do Střediska denně. Princip osobní přístup a ovzduší domova znamená, že každý kdo do Střediska přijde je přijímán bez podmínek. Princip pestrost aktivit vede k tomu, že Středisko nabízí pestrou nabídku volnočasových aktivit, která je přizpůsobována zájmům a potřebám účastníků. Dalším principem je preventivní systém a asistence, kdy výchova je prováděna na základě vztahu mezi vychovatelem a mladým člověkem prostřednictvím animace. Posledním principem je evangelizace. Vychovatel svým životem a vírou poskytuje odpovědi na naléhavé problémy, nabízí evangelijní hodnoty.⁴⁵ Tuto roli zastupují převážně salesiáni, kteří svůj život zasvětili Bohu a účastní se programů s mladými lidmi. Probírají s nimi různá témata, pomáhají najít odpovědi složité životní otázky a podporují tím duchovní život člověka, lásku k druhému, přátelství, víru, naději a další.

Cílovou skupinou jsou všechny děti a mládež bez rozdílu náboženského vyznání, barvy pleti či sociálního postavení.

Středisko poskytuje tyto služby: otevřené kluby romské a neromské, zájmové kroužky, letní tábory, doučování romských dětí, nepravidelná činnost (různé výlety, exkurze), sociální činnost (poradenství, práce v terénu, spolupráce s rodinami, školami).

⁴³ http://www.sasmcb.cz/?page_id=48 [cit 2. 3. 2012]

⁴⁴ http://www.sasmcb.cz/?page_id=44 [cit 2. 3. 2012]

⁴⁵ Srov. tamtéž. [cit 2. 3. 2012]

Středisko je tvořeno řadou stálých pracovníků, kterým pomáhají dobrovolníci, praktikanti a asistenti. Jsou zde salesiáni, pedagogičtí a sociální pracovníci a samozřejmě ekonomický úsek a technické zázemí.

Zařízení má dva zdroje financování, a to vlastní a cizí. Mezi vlastní zdroje patří členské poplatky za zájmové kroužky, dále pronájem Školícího a vzdělávacího střediska Kvilda. Cizím zdrojem jsou dary od fyzických a právnických osob, dotace od Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy, dotace z Evropského sociálního fondu prostřednictvím programu Lidské zdroje a zaměstnanost. Další subjekty, které středisko podporují, jsou Ministerstvo práce a sociálních věcí, Krajský úřad, Magistrát města České Budějovice a Nadace pro radost.

Středisko se rozděluje na sekci pracující s romskými dětmi a mládeží a sekci pracující s neromskými. Dále se budu věnovat pouze romské sekci, pracuji již čtyři roky jako dobrovolník a absolvovala jsem zde i průběžnou pedagogickou praxi. Romské děti a mládež mají možnost navštěvovat otevřený klub Oratoř, programy v kontaktním centru Maják a programy přímo na hřišti na sídlišti Máj.

Na Oratoři se můžou zapojit se do nejrůznějších činností. Středisko ve svých prostorách nabízí hudebnu, keramickou dílnu, počítače, tělocvičnu, hernu s kulečnickem a pingpongovým stolem, bar se stolním fotbalem. Zde můžou trávit svůj volný čas, popovídat si s kamarády, zahrát si hry, rozvíjet své schopnosti a dovednosti. Zároveň je tu prostor řešit případné problémy se sociálním pracovníkem. Někdy se tady konají tematicky laděné akce. Například Vánoční, Don Bosco, Pirátská, Dušičková apod. Na těchto speciálních programech děti soutěží, vyplňují kvízy, hrají hry, při kterých se můžou dozvědět nebo vyzkoušet něco nového, jako např. lezení po laně apod. Oratoř je tedy místo, kde se setkávají mladí lidé při hře a zábavě, je tu vytvořena rodinná atmosféra. Oratoř přispívá k rozvoji jedince, pomáhá mu utvářet si názor na různé životní otázky.⁴⁶ Tento program probíhá třikrát týdně v odpoledních hodinách, jednou týdně ve večerních hodinách. Některé programy jsou určené pro děti, jiné pro mládež, nebo dokonce dospělé.

Program na Pince je uskutečňován na hřišti přímo na sídlišti Máj. Je zaměřený na pohybové aktivity pro romské děti. Prostřednictvím aktivit se děti učí nepodvádět, dodržovat pravidla, pomáhat ostatním a spolupracovat mezi sebou. Za špatného počasí je připraven náhradní program v Kontaktním centru Maják.

⁴⁶ Srov. [www. sasm.cz](http://www.sasm.cz) [cit 2. 3. 2012]

3.3 Kontaktní centrum Maják

Jak již bylo řečeno, Kontaktní centrum Maják (dále jen Maják) je odloučené pracoviště Salesiánského střediska a mládeže v Českých Budějovicích. Vzniklo na sídlišti Máj a slavnostně bylo otevřeno v říjnu v roce 2008 díky spolupráci se Statutárním městem a Správou domů, s. r. o. Maják má strategickou pozici, v jeho blízkosti bydlí romské rodiny a protože se Středisko zabývá prací s touto menšinou, vzniklo centrum, které by bylo romské populaci blíže.

Maják je velmi malé centrum, je zde pouze jedna místnost s pro 12 dětí. Místnost je vybavena stoly s malými sedáky, skříní plnou společenských her, výtvarných potřeb, encyklopedií a dalších vzdělávacích pomůcek. Dále je zde k dispozici počítač s připojením na internet a CD přehrávač s rádiem. Probíhají zde volnočasové aktivity, individuální doučování, tématické programy, sociální práce a poradenství. Zároveň je toto zařízení zázemím pro přípravování jednotlivých programů, pro terénní práci a práci s rodinami. Zařízení je určeno pro práci s neorganizovanou mládeží ze sídliště Máj.

Na Majáku probíhají tyto pravidelné aktivity:

- V úterý a ve čtvrtek od 10:00 do 12:00 program Předškoláci (raná péče).
- V úterý a ve čtvrtek od 13:30 do 15:00 program Individuální doučování a hry.
- V úterý od 17:00 do 18:00 Tématické programy a hry.

Program Předškoláci je určen pro děti od 3 do 6 let a cílem tohoto programu je pomáhat dětem k aktivnímu rozvoji a učení prostřednictvím metod, které zohledňují jejich sociokulturní odlišnosti. Program je uzpůsoben různým potřebám a možnostem dětí a vytváří tak základní předpoklady pro pokračování ve vzdělávání.⁴⁷ Alternativními metodami práce s romskými žáky se podrobně zabývá Balvín v publikaci *Romové a alternativní pedagogika*. Děti romského etnika přicházejí z jiného prostředí než většina českých dětí, a tak mají často prvotní problémy se vstupem do školy. Zvláštnostmi romských dětí na začátku školní docházky se podrobněji zabývá Šišková⁴⁸ v knize *Výchova k toleranci a proti rasismu* a Říčan v knize *S Romy žít budeme – jde o to jak*⁴⁹.

⁴⁷ http://www.sasmcb.cz/?page_id=4624 [cit 2. 3. 2012]

⁴⁸ *Výchova k toleranci a proti rasismu*, s. 156-164.

⁴⁹ *S Romy žít budeme – jde o to jak*, s. 111-113.

Program Individuální doučování je určen pro romské děti, které chodí do základní školy. Cílem tohoto programu je, aby dítě bylo schopno uplatnit získané vědomosti, dovednosti a návyky v reálném životě. Při doučování si mohou děti udělat s pomocí pracovníků domácí úkoly, procvičit si aktuální učivo a připravit se na písemné testy či zkoušení. Díky tomu si mohou udržet svůj školní prospěch nebo si jej i zlepšit. Na základě individuálního doučování pracovníci spolupracují s třídními učiteli dětí a jejich rodiči, aby byli komplexně informováni o stávající situaci dítěte.⁵⁰ Pracovníci předávají učivo jinou formou, než děti zažívají ve škole, využívají se didaktické hry, různé kvízy, apod., tak aby učení děti bavilo a vytvořily si pozitivní postoj ke vzdělávání. Děti jsou hodně podporovány a chváleny, aby zažily také radost z učení. Děti, které přijdou na doučování, jsou zvyklé, že si musí donést úkol, který mají vypracovat do školy, nebo alespoň učebnici, aby pracovníci věděli, co zrovna ve škole probírají. Podle toho mohou procvičovat nebo prohlubovat naučené. Když mají děti přípravu do školy hotovou, ve zbylém čase hrají různé hry, něco vyrábí, malují apod.

Tematické programy jsou určeny pro romské děti a mládež. Cílem těchto programů je, aby děti objevovaly svoje schopnosti a dovednosti, které mohou dále rozvíjet. Dále se děti setkávají s programy specifické prevence sociálně-patologických jevů a prostřednictvím aktivní účasti na programech v sobě posilují svou romskou identitu. Podporuje se romská kultura, romské zvyky, mluví se o historii Romů, aby děti věděly kým jsou, kam patří a aby si vážily samy sebe. Pro děti jsou k dispozici různé volnočasové aktivity. Podmínkou je však účast na „povídání“, které je vždy připraveno na určité téma (romská kultura, historie, životní styly, problematika závislostí na omamných látkách, sexualita, zdraví atd.). Tyto programy jsou někdy řízené více, někdy méně. Když je program volnější, mají děti možnost vybrat si co by rádi dělaly. Jsou pro ně připraveny společenské hry, výtvarné aktivity, možnost poslechu reprodukované hudby, mají zde prostor i pro nácvik tanečních sestav aj. Dále mohou využívat služby sociálního pracovníka (poradenství, případová práce apod.).⁵¹

Na Středisku již čtyři roky pracuji jako dobrovolník. Dva roky jsem navštěvovala romský otevřený klub Oratoř, potom jsem začala pracovat na Majáku, a to konkrétně na programu Tematické hry. Když jsem byla poprvé na Majáku, byla jsem z prostředí nadšená. Je zde sice jenom jedna malá místnost, ve které je omezená kapacita dětí, ale přináší to spoustu výhod. Oproti klubu na Majáku děti nemohou běhat z jedné místnosti

⁵⁰ http://www.sasmcb.cz/?page_id=922 [cit 2. 3. 2012]

⁵¹ http://www.sasmcb.cz/?page_id=924 [cit 2. 3. 2012]

do druhé, protože tam prostě více místností není. Je tedy jednodušší s dětmi dělat nějakou činnost, protože nejsou rozptylované tím, co se děje jinde. Ve Středisku totiž často přebíhají do jiné místnosti protože mají strach, aby jim něco neuteklo. Na Majáku je větší možnost děti poznat hlouběji a věnovat se každému. Na Středisku se mi stávalo, že jsem za celé odpoledne ani všechny nepotkala, protože některé děti byly celou dobu například v hudebně a já měla na starosti hernu. Další výhodou je podle mého názoru to, že na Majáku se děti dostanou k rozmanitějším činnostem během roku. Hrají hry, malují, něco si vyrobí, zatancují si apod. Na Středisku je tento široký záběr také, ale je jen na dítěti, kterou činnost si vybere. Je tedy možné, aby dítě bylo půl roku jen v hudebně a v jiné místnosti čas vůbec netrávilo. Tím se rozvíjí jednostranně, i když hlouběji. Je správné, když má dítě hlubší zájem o určitou činnost, ale vždy souhlasím s J. Pávkovou, že u dětí na prvním stupni je důležité, aby vyzkoušely co nejvíce činností, aby se rozvíjely co nejvíce všestranně a činnosti pro ně tedy byly co nejrozmanitější.⁵² Toto Maják podle mého názoru splňuje. Další výhodou Majáku je, že se nachází blízko bydliště dětí. Středisko je trochu dál, maminky nechtějí menší děti tak dalekou pouštět, a tak se Maják stává jediným místem, kde můžou menší romské děti trávit svůj volný čas, pokud si nechtějí hrát venku, nebo být doma.

Program tématické hry se velmi vyvíjí. Když tento program začínal, děti si sem chodily hlavně hrát a pracovníci si s dětmi hodně povídali o jejich problémech. Později se zde zařazovala témata, která vždy na dva měsíce vyhlásilo Středisko. Tato témata probíhala v celém Středisku, na všech kroužcích a klubech. Jednalo se například o téma zvířata, peníze, zdraví apod. Celé dva měsíce se tedy probírala s dětmi hlavně jedna oblast, ve které získávaly hlubší poznatky a vědomosti prostřednictvím tvořivých činností a her. Později Středisková témata skončila a každý útvar, kroužek či klub si vypracovává svůj plán a svoje programy, vymýšlí si svá témata. Takže se pro Maják vymýšlely programy tak, aby se děti něco nového dozvěděly o světě, jiných kulturách a naučily se něco, v čem měly velké mezery ve škole. Zařazen byl program svět, který vydržel téměř rok a hravou formou se probíraly zajímavosti z jednotlivých kontinentů. Snahou bylo, aby každá hodina byla pro děti zážitkem, takže Maják byl vždy vyzdoben tak, aby navozoval tu správnou atmosféru např. orientu, indiánské kultury, Číny, apod. Pracovníci se převlékali do různých obleků, byli zvaní speciální hosté, např. lidé, kteří se věnují indiánskému způsobu života hodně let, zkoušeli tak žít a mají patřičné indiánské vybavení. Podle mého názoru je v poslední době úroveň Tématických her na

⁵² Vycházím z tvrzení prezentovaných na přednášce (teologická fakulta v ČB, 16. 11. 2011)

nejvyšší úrovni. Ještě více se reaguje na potřeby dětí a to hlavně v oblasti jejich každodenních problémů. Zařazují se témata, která mají napomoci přímo při prevenci sociálně patologických jevů. Jedná se např. o šikanu, rasismus, výtržnictví, sociální síť facebook, chatování, seznamování na internetu, kouření, dětská práva apod. Jedná se o prevenci sekundární, nebo někdy dokonce i terciární, protože některé děti se s výše uvedenými problémy potkávají téměř pořád. Na konci každého programu se zařazuje zpětná vazba, děti mají možnost vyjádřit se k programu, k tématům, mohou říci, co by je zajímalo, a podobně.

Na Majáku vládne rodinná atmosféra, ke každému dítěti se přistupuje individuálně, sociální pracovnice vypracovává individuální plány, kde je napsáno na co se u konkrétního dítěte zaměřit, co zlepšovat. Je zde tedy sociální pracovník, ale i pedagogický pracovník. Oba jsou velmi důležití, jejich činnost se prolíná a vzájemně doplňuje. Pracovníci na dítě působí přes dobrý vztah, který s dětmi udržují a dále prohlubují. Dávají dětem najevo, že je mají rádi a že jim na nich velmi záleží. Myslím, že je tady vytvořena atmosféra, aby se tu každý cítil přijat. Děti se na tyto pracovníky můžou vždy spolehnout, obrátit se na ně, když je něco trápí. Myslím, že děti těmto lidem důvěřují. Děti chodí za pracovníky, svěřují se se svými problémy a věří, že jim pomůžou.

Při práci s dětmi se na Majáku používají různé metody a formy práce. Nejčastější jsou hry, různé formy slovní práce (rozhovor, dialog, kdy děti trénují komunikační dovednosti, naslouchání si navzájem, vyjadřovací schopnosti, učí se také utvořit si názor na něco, apod.), často se zařazují skupinové činnosti, práce ve dvojicích, trojicích nebo pracují všichni dohromady. Tím se učí spolupracovat, domluvit se s druhým, společně vymyslet postup činnosti, vzájemně si pomáhat. Dalšími činnostmi jsou výtvarné a rukodělné činnosti, při kterých děti rozvíjí představivost, manuální dovednosti, učí se pracovat s různými materiály, cvičí jemnou motoriku. Při speciálně vzdělávacích programech se zařazují metody jako je práce s textem (různé doplňování do textu, skládání rozstříhaného textu, spojování výrazů, čtení textu, apod.), názorné metody (puštění krátkého videa k tématu, práce s obrázky). Programy jsou uzpůsobené podle toho, jak velké děti na program přijdou. Pro menší děti je připravena lehčí varianta, pokud je to potřeba. Pracovníci dopředu neví, jaké děti se programu zúčastní, děti přicházejí na programy nepravidelně, různě se střídají, takže se zde nepracuje systematicky s jednou ucelenou skupinou.

Obecně platí, že dítě, které nebylo ve škole, se ten den nesmí zúčastnit žádného programu Střediska. Děti jsou tak podporovány v tom, aby do školy chodily. Na Středisku a tudíž i na Majáku se používají metody odměn a trestů. Tresty jsou za špatné chování v prostorách Střediska a Majáku, za nedodržení pravidel, která jsou zde stanovena. Trestem bývá pokárání, nebo vyloučení, a to na dobu jednoho programu při menším přestupku a na delší dobu při vážném přestupku (např. ukradnutí cenné věci). Účastníkům se pravidla často opakují, takže je velmi dobře znají. Naopak odměna se uděluje za speciální zásluhy. Jedná se o pochvalu a ocenění před ostatními, někdy spojené s dárkem. Další odměnou bývá možnost účasti na speciálních programech, kterými jsou výlety odpolední, celodenní, nebo dokonce vícedenní. Uskutečnil se například výlet do Českého Krumlova, do Prahy, víkendový lyžařský výcvik, nebo jen odpolední návštěva zábavného centra Hopsarium, bazénu nebo statku, kde se děti svezly na koni. Samozřejmě odměňovány jsou častěji děti, které chodí na programy pravidelně.

3.4 Rozhovory

Pro tuto bakalářskou práci jsem uskutečnila rozhovor se sociální pracovnící Salesiánského střediska mládeže Mgr. Veronikou Šimečkovou PhD., s dětmi, které navštěvují Maják, a s Mgr. Janou Pikousovou, která tyto děti učí na Základní škole Máj II.

Sociální pracovník

Mgr. Veronika Šimečková PhD.⁵³ pracuje na Středisku již dva roky a má na starosti právě romskou sekci. Zeptala jsem se jí na několik otázek týkajících se Střediska a Majáku. Zajímalo mě, jaké si stanovují cíle při práci s romskou menšinou, jaké prostředky používají k tomu, aby cílů dosáhli, jestli aktivity pořádané na Majáku ovlivňují školní výsledky, jaké dělají děti pokroky, co Maják dětem dává a jak se dívají na činnost Střediska učitelé žáků.

Jako cíl práce s romskými dětmi a mládeží uvedla V. Š. hlavní cíl Salesiánského střediska. „Pomocí preventivního systému Dona Bosca, volnočasových aktivit a sociální práce působit na děti cíleně tak, aby se zlepšila jejich životní situace, protože se většinou nachází v nějaké nelehké životní situaci. Jedná se o komplexní pomoc dětem, je tu jak pedagogická, sociální, tak i preventivní složka.“

⁵³ Osobní rozhovor s Veronikou Šimečkovou, České Budějovice, 2. 3. 2012

Na otázku jakých prostředků se využívá, aby se cílů dosáhlo, odpověděla, že jde o komplexnost práce. „Na dítě se zde koukáme jako na osobu, která může mít jak nevýhodnou situaci v rodině, tak problém ve škole, zároveň může být ovlivněno ještě něčím jiným. Prostředkem je tedy komplexnost pohledu na dítě, osobní přístup, individuální přístup, zapojování volnočasových aktivit, které vedou k tomu, abychom se k dětem více dostali. Někdy hrajeme hry jako člověče nezlob se nebo pexeso, jako by děti hrály doma, takže tady na Majáku je to hodně na bázi důvěry, spolupráce a individuální práce. Hlavně individuální práce. Spolupracujeme s rodinami, což nám také hodně pomáhá dosahovat cílů, aby se tady dítě dobře cítilo, abychom jim dávali maximum. Rodiny navštěvujeme každý týden 2 hodiny týdně.“

Dále jsem se zeptala, co se snaží u dětí rozvíjet a na jakou oblast výchovy a vzdělávání se zaměřují. „Jedná se o výchovně vzdělávací oblasti, jak volnočasové aktivity, tak i další dovednosti. U malých dětí se rozvíjí úplně ty prvotní školní návyky, hygienické návyky, jemná motorika, u těch starších se zaměřujeme na řád, aby dítě vědělo, že by se mělo chodit do školy, že je tam nějaká pravidelnost. Např. při doučování si děti musí nosit úkoly, aby si pamatovaly, že si úkoly mají dělat, aby jim je nevypracovaly rodiče. Hlavní zaměření je na to, co dětem rodina nemůže dát.“

V. Š. tvrdí, že činnost Majáku ovlivňuje školní vzdělávání. „Zaměstnanci a dobrovolníci pomáhají dětem vypracovávat úkoly, takže děti jsou více připravené. Některé paní učitelky známkují úkoly, takže když má dítě úkol vypracovaný, může si zlepšit i školní prospěch. Vypracování úkolu může dětem pomoci i v tom, že paní učitelka vidí, že se dítě snaží. Pracovníci také spolupracují se školami a pravidelně s nimi komunikují. Když je nějaký problém, tak se to řeší jak s dítětem, tak s rodinou a také se školou. Projevuje se zde komplexnost péče.“

A jaké jsou reference od škol na činnost Střediska a Majáku? „Jak u kterých škol a učitelů. Učitelé, kteří mají na starost menší děti, jsou moc rádi, že děti navštěvují Středisko a ví, které děti do našeho zařízení chodí, protože děti se tím chlubí. Jiní učitelé Středisko jako partnera vůbec neberou, myslí si, že je chodíme kontrolovat a vůbec nás nepustí k tomu, abychom řešili konkrétní problém dětí. Učitelé převážně vítají, že s nimi spolupracujeme, co tady s dětmi děláme, a že jsou vidět výsledky.“

Jaké jsou tedy pokroky u dětí? „V rámci individuálního plánování si například stanovíme, že si dítě zlepší o stupeň známku. Ne vždy se to podaří, ale vidíme posun v předmětu. Zlepšení vidíme na sešitu, začnou se tam objevovat lepší známky, děti se tím samy chlubí. U menších dětí je to tedy zlepšení prospěchu jenom díky tomu, že si

vypracovávají úkoly. Ve škole jsou více aktivní, víc toho ví, protože si s dětmi pročítáme encyklopedie, takže dítě ví i to, co by normálně nevědělo. Ale je to hrozně individuální, záleží na tom, o jaké dítě se jedná. U starších je výsledkem to, že ti, kteří chodili do Střediska dřív, když byli malí, tak teď chodí na střední školu a pořád chodí do našeho klubu. To je obrovský výsledek.“

Co Maják dětem dává? „Možnost vypracovat si úkol, děti samy říkají, že jim s tím doma nikdo nepomůže. Popovídání, možnost sám sebe prezentovat, co chci, co potřebuji a myslím, že jim dává i určitou podporu a pomoc. Děti ví, že kdyby bylo nejhůř, tak za námi můžou přijít a i to tak dělají, když mají nějaký problém.“

Děti

Dále jsem uskutečnila rozhovor se třemi dětmi⁵⁴, které navštěvují programy Majáku. Jednalo se o dvě dívky a jednoho chlapce ve věku deseti let. Vybrala jsem si je proto, že chodí do tohoto zařízení už déle a navštěvují ho pravidelně, takže Maják dobře znají a dokáží posoudit, co jim přináší. Zajímalo mě, jak děti vnímají zařízení Maják a jak pozorují, jestli jim pomáhá ovlivňovat školní výsledky. Ptala jsem se každého zvlášť. Všichni shodně odpověděli, že Maják je tady proto, aby se tu děti učily a hrály si. Jedna dívka přidala, že se jezdí s Majákem na výlety. Na otázku, co se vám na Majáku líbí, někdo odpověděl, že učení, jiný že všechno, a to jak prostředí, lidé, kteří tu jsou, protože jsou hodní, tak i činnosti, které se tu pořádají. Je vidět, že sem děti chodí rády a vnímají toto zařízení velmi pozitivně. Dále jsem se ptala, jestli Maják dětem nějak pomáhá. Shodně odpovídaly, že v učení, s úkoly. Děti si dokonce zlepšily známku z předmětu, který jim nešel. Ptala jsem se, jestli se na Majáku dozvídají nové věci, které pak využijí ve škole. Děti odpovídaly že ano, někdy se jim stává, že ve škole probírají věci, o kterých si už na Majáku povídali. Děti odpovídaly velmi stručně, přesto je tento krátký rozhovor podle mého názoru důkazem toho, že činnosti Majáku ovlivňují školní výuku a výsledky dětí ve škole.

Paní učitelka

Nakonec jsem realizovala rozhovor s Mgr. Janou Pikousovou⁵⁵, která vyučuje na Základní škole Máj II. Tuto školu navštěvují děti, které chodí na Maják. J. P. učí čtvrtou

⁵⁴ Osobní rozhovor s dětmi, České Budějovice, 6. 3. 2012

⁵⁵ Osobní rozhovor s Janou Pikousovou, České Budějovice, 23. 3. 2012

třídu, kterou vede jako třídní učitelka již od první třídy. Ve třídě má 30 žáků, z toho 10 romských, přičemž 7 z nich navštěvuje Maják nebo Středisko.

Nejdříve jsem se zeptala, jak vnímá paní učitelka vzdělávání těchto romských žáků. Odpověděla, že pokud je špatný základ v rodině, tak se může stát strhat. Nelíbí se jí zvýhodňování jedné skupiny nad druhou, takže existence Majáku, který je určen pro Romskou populaci a funguje bezplatně, je trochu v rozporu s jejím přesvědčením, ale vidí, že jsou tyto organizace důležité, že přinášejí své výsledky a jí se to pak při výuce hodí.

Dále mě zajímalo, jaké metody při výuce nejčastěji používá. „Máte-li ve třídě třicet dětí, držíte se, čeho se dá. Často praktikuji vnitřní soutěžení, aby děti viděly, že se to vyplatí dělat a měly porovnání. Děti si musí vzájemně pomáhat a kontrolovat se. Důležité pro mě je, aby byly vnitřně namotivovány a činnost dělaly.“ Paní učitelka podporuje toleranci mezi dětmi a má pro všechny rovná pravidla. Je zásadně proti rozdělování dětí podle barvy pleti, děti sedí namíchaně vedle sebe a problémy mezi sebou nemají.

Ovlivňují činnosti Střediska a Majáku školní vzdělávání? „Ano, tato organizace je dobrá. Je dobrá proto, že děti motivuje. Děti musí přijít ze školy a musí na tom někomu záležet. V případě, že na tom nezáleží rodině, musí na tom záležet někomu jinému. Jestliže na tom záleží pracovníkům Střediska, děti mají radost, že se na ně přijdou podívat do školy, já jim řeknu, že se na ně někdo ptal. Děti se těší na domácí úkol, protože ho s nimi na doučování někdo udělá a oni z toho domácího úkolu dostanou jedničku. Když by úkol vypracovávaly doma, tak tu jedničku nedostanou, protože rodiče probíranou látku nezvládají. Působení Majáku vidím ve výsledcích dětí, protože jim začalo na práci záležet. Až na tom začne záležet rodině, tak Středisko nebude potřeba. Děti si často známky nezlepší, ale jsou více vnitřně namotivovány, snaží se a vidí pochvalu a ocenění někde jinde. Mezi dětmi jsou velké rozdíly, mezi romskými žáky jsou premianti i žáci s horšími známkami, je to individuální.“

A co Maják dětem dává mimo doučování? „Určitě je to volný čas. Děti se nevlákají, když mají kam jít. Rodiče jim kroužky nezaplatí, takže jsou alespoň někde organizováni a nechodí dělat neplechu. Já to chválím. Je to dobrý.“

Závěr

„Dopřejte mladým naprostou svobodu a dejte jim možnost věnovat se tomu, co je nejvíce těší. Nejdůležitější je objevit kořeny jejich dobrých vlastností a pomáhat jim je rozvinout.“

Don Bosco

Na vzdělávání žáků má vliv mnoho faktorů. Obrovský vliv má rodina, společnost, ve které se jedinec nachází, a další aspekty, například zdraví nebo duševní rozpoložení jedince. Trendem poslední doby je pasivní využívání volného času, děti hodně sledují televizi, poslouchají hudbu a hrají hry na počítači. Dalšími aktivitami jsou schůzky s kamarády nebo nicnedělání. Dnes se prosazuje konzumní styl života, agrese, důležitou roli hrají peníze. Není problém se dostat ke drogám nebo do špatné party lidí, která se dopouští kriminální činnosti. Důležitá je prevence, a to prostřednictvím nabídky zajímavých činností, do kterých se děti a později mladí lidé zapojí. Existence institucí, které volný čas organizují, má podle mého názoru nezastupitelné místo, klíčové je děti naučit volný čas dobře využívat.

V této bakalářské práci jsem se zabývala tím, jaké prostředky mají instituce k dispozici na podporu formálního vzdělávání. Svou roli hraje prostředí, ve kterém děti volný čas tráví, cíle, které si pedagog stanoví, jaký obsah k tomu vybere, jaké použije metody a v neposlední řadě je to vztah, který si k dětem vybuduje a vztahy, které mezi dětmi panují. Pedagog může velice ovlivnit, které činnosti zvolí a jak budou probíhat. Podstatné je, aby se dokázal přiblížit dětem, porozuměl jim a vybíral takové aktivity, které jsou pro konkrétní skupinu vhodné a přínosné.

Z případové studie vyplývá, že organizování volnočasových aktivit na Majáku má smysl a přináší výsledky. Vnímají to pracovníci Střediska, děti, které Maják navštěvují a všímá si toho i paní učitelka ve škole. Veliký vliv má doučování, na kterém si děti s pomocí pracovníků a dobrovolníků Střediska vypracovávají úkoly, opakují učivo nebo doplňují, co neumí. Děti se ve škole zlepšují, zvyšuje se jejich motivace učit se, utvářejí si kladný vztah ke vzdělávání. Pracovníci Střediska projevují o děti zájem, a tak sem děti rády chodí. Kromě doučování zde mohou trávit volný čas při hře nebo dalších aktivitách, které jsou pro ně připraveny. Pozitivem tohoto zařízení je, že spolupracuje s rodiči i se školou, řeší případné vzniklé problémy komplexně, a ne jednostranně. Toto

zařízení má však podle mého názoru i své rezervy. Čas, který pracovníci Střediska s dětmi na Majáku stráví, je zanedbatelný oproti tomu, kolik volného času děti mají k dispozici. Nabídka aktivit Střediska je sice široká, ale některé kroužky jsou placené, takže pro romské děti nedostupné a někteří rodiče pustí děti pouze na Maják, který je blíž. Toto zařízení není plně využité, mohly by se zde pořádat aktivity pro děti častěji. Další rezervou tohoto zařízení je nepravidelná docházka dětí, tudíž působení zařízení není tak intenzivní.

Seznam použitých zdrojů

BLÍŽOVSKÝ, B. *Celistvé a otevřené pojetí výchovy*. 2. vyd. Brno: Konvoj, 1994, ISBN 80-85615-30-4.

BLÍŽOVSKÝ, B. *Systémová pedagogika*. 2. vyd. Ostrava – Muglinov: Amosium servis, 1997, ISBN 80-85498-23-5.

Český statistický úřad. Mezinárodní standardní klasifikace vzdělávání isced. [online] [cit. 2. 3. 2012] Dostupné na WWW: <http://www.czso.cz/csu/klasifik.nsf/i/mezinarodni_standardni_klasifikace_vzdelavani_isced>.

DIEŠKOVÁ, V. *Základy sociálnej pedagogiky*. Bratislava: Obcianske združenie Socialna praca, ISBN 80-89185-08-8.

HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2008, ISBN 978-80-7367-473-1.

HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál, 2004, ISBN 80-7178-927-5.

KALHOUS, Z., OBST, O. a kol. *Školní didaktika*. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7178-253-X.

KOHOUT, K. *Základy obecné pedagogiky*. 2. vyd. Praha: Univerzita Jana Amose Komenského Praha, 2007, ISBN 978-80-86723-38-9.

MAŇÁK, J., Švec, V. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003, ISBN 80-7315-039-5.

Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. *Strategie celoživotního učení v ČR*. [online] [cit. 1. 3. 2012] Dostupné na WWW: <<http://www.msmt.cz/vzdelavani/strategie-celozivotniho-uceni-cr>>.

Národní ústav odborného vzdělávání. Memorandum celoživotního učení. [online] [cit. 1. 3. 2012] Dostupné na WWW: <<http://www.nuov.cz/uploads/Periodika/ZPRAVODAJ/2001/ZP01PIIa.pdf>>.

Osobní rozhovor s Veronikou Šimečkovou, České Budějovice, 2. 3. 2012

Osobní rozhovor s dětmi, České Budějovice, 6. 3. 2012

Osobní rozhovor s Janou Pikousovou, České Budějovice, 23. 3. 2012

PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. 3. vyd. Praha: Portál, 2002, ISBN 80-7367-047-X.

PRŮCHA, J. *Pedagogická encyklopedie*. Praha: Portál, 2009, ISBN 978-80-7367-546-2.

PRŮCHA, J., Walterová, E., Mareš, J. *Pedagogický slovník*. 4. vyd. Praha: Portál, 2003, ISBN 80-7178-772-8.

ŘÍČAN, P. *S Romy žít budeme – jde o to jak*. Praha: Portál 1998, ISBN 80-7178-250-5.

Salesiánské středisko mládeže. [online] [cit. 2. 3. 2012] Dostupné na WWW: <<http://www.sasmcb.cz>>.

SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. Praha: Grada, 2007, ISBN 978-80-247-1821-7.

ŠÍŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu: sborník*. Praha: Portál, 1998, ISBN 80-7178-285-8.

ABSTRAKT

OHRAZDOVÁ, J. *Neformální vzdělávání jako podpora formálního vzdělávání*. České Budějovice, 2012. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra Pedagogiky. Vedoucí práce P. Bauman.

Klíčová slova: celoživotní vzdělávání, formální vzdělávání, neformální vzdělávání, informální vzdělávání, výchova mimo vyučování, podpora vzdělávání, prostředky podporující vzdělávání, instituce neformálního vzdělávání, kontaktní centrum Maják

Práce se zabývá klíčovými pojmy formální vzdělávání, neformální vzdělávání a výchova mimo vyučování. Druhá část se zaměřuje na prostředky, které podporují formální vzdělávání. Jedná se o obsah vzdělávání, prostředí, metody, vztah pedagoga a dítěte a vztahy mezi dětmi navzájem. Důležitá je role pedagoga, který vybírá činnosti a ovlivňuje jejich průběh. Třetí kapitola je případovou studií kontaktního centra Maják, kde probíhá doučování dětí a další volnočasové aktivity pro romské děti. V této části práce je popis zařízení, aplikované teoretické poznatky, osobní zkušenosti s tímto zařízením a rozhovor se sociálním pracovníkem, dětmi navštěvující toto zařízení a paní učitelkou ze školy, kam děti chodí. Z rozhovorů vyplývá, že děti, které Maják navštěvují, jsou více motivovány učit se a ve škole se jejich výsledky zlepšují.

ABSTRACT

Informal learning as support of formal education

Key words: lifelong learning, formal education, nonformal education, informal education, education outside of the classroom, learning support, means to support education, nonformal education institutions, contact centre Maják

The thesis deals with key concepts of formal education, nonformal education and training outside of the classroom. The second part focuses on means that support formal education. This is the content of education, environment, methods, teacher-child relationship and the relationship between the children. The role of a teacher is important he chooses activities and affects their progress. The third chapter is a case study of contact center Maják, tutoring children and organizing other leisure activities for Roma children. This section is a description of the facility, applied theoretical knowledge, personal experience with facility and an interview with a social worker, children visiting the facility and Mrs teacher from school, where children go. The interviews show that children who attend Maják are more motivated to learn and they improve their results in school.